

HİTİT UYGARLIĞINDA GÜNEŞ KÜLTÜ VE GÜNEŞ KURSU SİMGELERİNİN BİÇİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF THE SUN CULT AND SUN DISC SYMBOLS IN THE HITTITE CIVILIZATION FROM A FORMAL PERSPECTIVE

Arş. Gör. İlknur Emir

Bayburt Üniversitesi,
Sanat ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü
ilknuremir@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6154-4189

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 2 Eylül 2024 • YAYIMA KABUL TARİHİ: 27 Mart 2025

Öz

Hitit uygarlığı ortalama MÖ. 1650-MÖ. 1200 yılları arasında Orta Anadolu'da varlık göstermiştir. Çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan uygarlığın başkenti Hattuşa'dır. Anlamlandıramadıkları doğa olaylarından çeşitli sembolik anlamlar çıkarmışlardır. Kutsal kabul edilen varlıklara, tapınarak saygılarını göstermişlerdir. Hitit uygarlığında oluşturulan sembollerin süslenmesinde estetik bir kaygı güdülmenin yanı sıra ikon niteliğindeki formlara inanıldığı ve tapıldığı gözlenmiştir. Arkeolojik kazılarda Hititler dönemine ait günümüze ulaşmış güneş kurslarının içerikleri anlamlar irdelenmeye çalışılmıştır. Güneş kültünün önemine ve Hitit uygarlıklarının tarihi değerine yer verilmiş, güneş kurslarının biçimsel özelliklerine odaklanılmıştır. Hititlere ait bu güneş kurslarının her biri farklı formlardan oluşturulmuştur. Formların her birinin biçimsel ve anlamsal olarak kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Buna istinaden kursların içerdikleri anlamlar ve biçimsel özelliklerinin irdelenmesi bu makalenin özünü oluşturmaktadır.

Abstract

The Hittite civilization existed in Central Anatolia between 1650 and 1200 BCE, with its capital in Hattusa. This polytheistic society attributed symbolic meanings to unexplained natural phenomena. They showed reverence to sacred beings through worship. The symbols created in Hittite art were not only aesthetically crafted but also believed to be iconic and venerated. Archaeological excavations have uncovered sun discs from the Hittite period, which are key to understanding their religious beliefs and cultural practices. These discs highlight the significance of the sun cult and the historical legacy of the Hittites. Each disc features unique designs, with distinct formal and symbolic traits. This study examines their meanings and formal features, shedding light on their cultural and religious importance.

Anahtar Kelimeler: Güneş Kursu, Hitit, Sembol, Arinna, Dini Ritüeller

Key Words: Sun Disc, Hittite, Symbol, Arinna, Religious Rituals

GİRİŞ

Hititlerin Anadolu'ya nereden göç ettikleri tam olarak bilinmemektedir. Hint-Avrupalı olan bu kavim Orta Anadolu'da Kızılırmak yayı üzerine yerleşmiştir. Hititler, MÖ. 2000 yılında Anadolu'ya geldiklerinde Hattiler ve Asurlular ile karşılaşmışlardır. Zamanla Hattiler'in hâkimiyet alanlarını ele geçirmiş ve birçok açıdan onların kültürlerinden etkilenmişlerdir. Hititler, Asurlulardan çivi yazısını öğrenmiş ve bunu kendi hiyerogliflerine uygulamışlardır. (Yazıcı, 2011, s.30). Hitit tarihi incelendiğinde dönemsel olarak iki ya da üç evreye ayrılmaktadır. "Geç Bronz Çağı" iki evre şeklinde ele alınırsa, birinci evre MÖ. 1400'lere kadar olan "Eski Krallık Çağı"dır. İkinci evre ise, MÖ. 1400'lerden başlayarak 12. yüzyılın yarısına kadar geçen sürece denmektedir. İkinci dönemi itibariyle Yakın Doğu'da hakimiyet göstermiştir (Bryce, 2003, s.25; Sarı, 2012, s.200).

Hititler hakimiyet alanlarını genişlettikten sonra birçok bölgenin kültüründen dilinden, dininden etkilenmiştir. Doğaya çevrelerindeki nesnelere sembolik anlamlar yüklemiş ve ifade aracı olarak kullanmışlardır. Doğadan hareketle bir inanç sistemi oluşturma ritüeli, insanların korkularından ve varoluş nedenini arama dürtüsünden kaynaklanmaktadır. Bu korkular ve inanma güdüler, çok tanrılı inanç sistemini geliştirmelerine ve doğadaki canlı-cansız birçok şeye anlam yüklemelerine neden olmuştur. İletişim aracı olan semboller, pek çok şeyi temsil eder. Güneş de bu semboller arasında önemli bir yere sahiptir. Birçok kavim ve topluluk, güneş sembolünü çeşitli şekillerde kullanmış ve onu kutsal kabul etmiştir. Bu semboller, bazen iki boyutlu, bazen de üç boyutlu şekillerde çeşitli metaller kullanılarak şekillendirilmiştir. Bu durum, ilkel kavimlerde bile insanın yaratıcılığını ve sanatsal yönünü ortaya koymaktadır. Bazı topluluklarda güneş sembolü kutsal sayılmaktadır. Hitit uygarlığında da kralların veya yöneticilerin güneşten geldiklerine inanılmaktadır. Bu inanışa göre güneş tanrısı ve belli bir soydan gelen önemli kişilerin güneş ile soy ilişkisi bulunmaktadır. Tanrıya duydukları saygı doğrultusunda şekillendirdikleri güneş formları, sanatın göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Doğayı nesnel bir gerçeklik olarak kabul edip, onu yorumlamış ve kendilerince anlamlar yüklemişlerdir. Biçimsel olarak da önemli bir yere sahip olan güneş kurslarının, inanç sistemleri göz önünde bulundurulduğunda, sanatsal bir bakış açısıyla semboller üzerindeki şekillerin her birinin farklı anlamlar içerdiği görülmektedir. Bu makalede semboller üzerindeki şekillerin içerdikleri anlamların irdelenmesi amaçlanmıştır. Öncelikle konu ile ilgili ulusal ve uluslararası kaynaklar incelenmiştir. Literatür taraması yapıldıktan sonra kursların içerdikleri anlamlar ve biçimsel özellikleri üzerinde durulmasına karar verilmiştir. Güneş kursları üzerindeki sembollerin detaylı bir biçimsel analizinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu konu kapsamında sembollerin içerdikleri anlamlar analiz edilmeye çalışılmıştır.

GÜNEŞ KÜLTÜ

Kült, sözlük anlamı olarak “yüce” ve “kutsal” olarak bilinen varlıklara saygı duymak, tapınmak anlamına gelmektedir. Bu tapınma işlemi belli ritüelleri ve kutsal mekânları beraberinde getirmektedir. Tapınak alanları, mağaralar, tepeler, ulu ağaçlar, doğada bulunan elemanlar veya evrende kutsal görülen şeyler (taş, toprak, su, güneş, ay) için yapılan bayram, tören, ziyaret, adak adama gibi etkinlikleri kapsamaktadır. Güneş Kültü de güneşe olan saygının ve bağlılığın göstergesi olarak yapılan ritüellerin tamamını kapsamaktadır. Bu ritüellerde genellikle bir lider bulunmaktadır. Liderin görevi törenleri başlatmak ve bitirmektir (Örnek, 1971, s.147; Cengiz, 2018, s.126; Emiroğlu ve Aydın, 2020, s.670).

İlk çağlarda güneşe tapınmanın tüm insanlar tarafından bilindiğine inanılmaktadır. Fakat ilerleyen süreçlerde yapılan araştırmalarda bu durumun belli bölgelere özgü olduğu anlaşılmıştır. Afrika, Avustralya, Polinezya ve Mikronezya gibi bölgelerde uzun süre varlık gösterdiği tespit edilmiştir. Güneşe tapınmanın ileri boyutlara taşındığı bölgeler özellikle Mısır, Asya ve eski Avrupa’dır (Eliade, 2003, s.140).

Güneş kültü ile ilgili bir diğer nokta, baştaki yöneticilerin güneşten geldiklerine inandıkları için “güneşin çocukları” tabirini kullanmışlardır. Güneş tanrısı ve belli bir soydan gelen önemli kişiler kutsal tutulmuştur. Bu inanış topluluklara göre değişkenlik göstermektedir. Güneş, dişi veya eril olabilmekte ve soy ağacında farklı anlamlara gelebilmektedir. Hititlerde güneş tanrısı “Arinna” dişi özellikler taşımaktadır. Fakat yeraltına indiği zaman eril olduğuna inanılmaktadır. Güneşe tapan insanlar için güneşin batışı ölümü temsil etmez, aksine güneşin ölüler krallığına indiğine inanılır. Yer altına ölmeden inebilmesi ona yüce bir varlık olma özelliğini ve en önemli tanrı olma niteliğini kazandırmaktadır. İnanişâ göre; ölümsüz olan güneş her gece ölüler diyarına inmekte hatta yanında bazen insanları da götürmektedir. Bu insanlar güneşin batışıyla ölmekte ve ruhları ölüler diyarına gitmektedir. Güneş tanrısı hem yeryüzünün hem de yer altının yöneticisi olarak bilinmektedir. (Cengiz, 2018, s.127; Martino, 2019 s. 412; Eliade, 2003, s.148,150; Yılmaz ve Evis, 2023, s.183).

Mezopotamya bölgesinde yaygın olan güneş kültü zamanla Asya bölgesine de yayılmıştır. Ayrıca güneş kültü Güney Amerika’da yaşayan Maya, Aztek ve İnka uygarlıkları zamanında görülmüştür. Kent isimlerinde sıklıkla kullanılan güneş tanrısı, “Arinna” betimlemesi Hitit Mitolojisinde görülmektedir. Bu kültün “Mu” kıtasından geldiği düşünülmektedir. Uygur Türklerinin güneş adına “Ey güneşi ısıtan tanrı” şeklinde dua ettikleri bilinmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalar neticesinde Türklerde de güneş kültü törenlerinin yapıldığı tespit edilmektedir (Eliade, 2003, s.140).

Diğer bir kadim uygarlık olan Mısır'da güneş tanrısı olan "Ra"nın, bitkileri, hayvanları ve insanları yarattığına inanılmaktadır. Aynı zamanda Mısır'da "Aton" dininde güneşe inanan tek tanrılı bir inanıştır. Güneşe inanan bu insanlar Nil nehri çevresinde güneş ritüelleri yapmaktadır. Hitit kaynaklarında güneş kültüne dair betimlemelerde yerin, göğün ve suyun, güneş tanrısı şeklinde tanımlamalarla karşılaşmıştır (Narçin, 2015, s.16). Hititler güneş tanrısını Hattilerden almışlardır. Güneş tanrısının adı Hatti dilinde "Estan", Hititlerde ise "İstanu" olarak bilinmektedir. Bin tanrılı bir inanişaya sahip olan Hititlerde birçok hususta güneş tanrısının diğer tanrılara göre daha önemli ve ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çünkü tanrı yerine koyulan ve yaşarken kendilerine "Dutusu"(güneşim) diye hitap edilen Hitit krallarının öldükten sonra güneş tanrısı olduklarına inanılmaktadır. Bu da kral ve güneş tanrısı arasında bir özdeşlik kurulmasına neden olmaktadır (Akurgal, 1977, s.419; Alp, 2003, s.16; Ensert, 2005, s.28-29).

Çok tanrılı dinlerin en eski kökenleri araştırıldığı zaman birçok toplumda güneş ilk ve en büyük tanrıça olarak kutsanmıştır. Kelime kökeni olarak bakıldığında tanrı sözcüğündeki "Tan" hecesi güneş kavramını açıklamaktadır. Hitit kaynaklarında da en büyük tanrı, güneş tanrısı kabul edilmiştir. Hittiler güneş tanrısına "ağ" sesinden türetilmiş olan "Arinna" ismini vermişlerdir. Arinna yıldırım ve cenk tanrısı "Teşup"un eşi olarak bilinmektedir. "Arinna" kadın tanrıların en önemlisidir. Bazı kaynaklarda Hitit topraklarının ve ülkesinin bu tanrıçaya ait olduğu söylenmektedir (Alp, 2003, s.35; Engin, t.y., s.115, 119).

Hititler, komşu uygarlıklar ve diğer birçok kültürden etkilendikleri bilinmektedir. Hititlerin çok tanrılı yapılanması sadece kendi tanrıları değil diğer kavimlerin dinlerinden etkilenecek kendi kültürlerine dahil ettikleri tanrılar da vardır. Hititlerin yaklaşık bin tanrıya tapındıkları söylenmektedir. Bu nedenle Hititler "Bin Tanrılı İmparatorluk" olarak adlandırılmaktadır. Bin tanrıya tapınma ritüellerini kitabelerine işlemişlerdir. Bin tanrı Hititçede "Lim Dingirmeş" yani, "tüm tanrılar, binlerce tanrı" anlamında kullanılmıştır. Hititlerde Tanrı sayısının fazla olmasının sebepleri arasında birçok nesnenin tanrılaştırılmış olması yatmaktadır. Bu nedenle birçok Tanrı tam anlamıyla kültlere sahip olan tanrılardan sayılmamıştır. Ayrıca tanrı sayısının fazla olması temelde iki nedene bağlanmaktadır. Birincisi Hitit Kralının "Kizzuwatna", Suriye ve Batı Anadolu topraklarına doğru genişletilmesidir. İkincisi Hititlerin fethettikleri bölgelerde insanların dini inanışlarına müdahale etmemiş olmasıdır. Hattiler mitolojisinde Pala, Luvi, Hurri, Asur, Sümer ve Babil gibi toplulukların tanrılarına farklı isimler vererek tapınmışlardır. Hititlerin merkezi olan Hattuşaş zamanla tanrıların kült noktası olmuştur. Burada yaklaşık 31 tapınak alanı tespit edilmiştir. Güneş, ay, gece-gündüz, aşk, deniz, yer altı tanrıları gibi birçok tanrıları vardır (Narçin, 2015:214, 2015; Ünal, 2003, s. 75, 76; Fontanille, 2005, s. 42; Martino, 201, s. 411).

Hititlerin bu çok tanrılı yapısı ve ritüelleri karmaşık görünmesine rağmen çok tanrılı ve tek tanrılı dinlere inanan toplulukların içerisinde oldukça sade bir yapıya sahiptir. Dogmatik ve sofistike bir yapıya sahip olmayan bu inanç sistemi, insanları felsefi düşüncelerle donatmayarak, günlük ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte öğretiler katmaktadır. Bu nedenle Hititlerde tanrılardan korkmak veya ilahi görülen şeylere mutlak şekilde tapınmak yoktur. Ayrıca tanrıları tıpkı insanlar gibi hem fiziki hem de ruhen aynı özellikleri taşımaktadırlar. Tıpkı insanlar gibi dünyevi ve iyi- kötü özellikler taşır, onlar gibi yemek, eğlenmek, nefret etmek gibi özelliklere sahiptirler. İnsanlar tarafından hatırlanıp iyi bakıldıklarında iyili yaparken, unutulduklarında, ihmal edildiklerinde insanlardan intikam alıp cezalandırılabilirler. Hitit metinlerinde tanrı-insan ilişkisi bey-hizmetçi ilişkisine benzetilmektedir. Bu sebepler Hititlerde tanrıları insanlardan ayran en önemli özellik ölümsüzlüktür (Ünal, 1999 s. 245; Ünal, 2003, s. 77, 78).

HATTİLER VE HİTİTLERDE GÜNEŞ KURSU SEMBOLÜ

Mezopotamya’da MÖ 7. yüzyıl Akad sülalesi zamanındaki yazılı kaynaklara göre Anadolu’nun bilinen en eski ismi “Hatti”dir. Anadolu 1500 yıl Hatti uygarlığı egemenliğinde kalmış ve MÖ 2200’lü yıllarda Hint Avrupalı bir kavim olan Hittiler Anadolu’yu istila ettikten sonra da bu isimle anılmaya devam etmiştir. Hint Avrupalı kavim için sonraki süreçlerde doğrudan Hatti denilmemiş birçok dilde farklı isimle anılmıştır. Türkçede ise Hitit ve Eti olarak bilinmektedir (Akurgal, 2015, s. 1, 18).

Hattilerin yaklaşık MÖ 2500-1900 yıllarında İç Anadolu bölgesinde Kızılırmak çevresinde gelişmiş bir kültür olduğu düşünülmektedir. Hititler MÖ 17. yüzyılda kuzeydoğudan gelerek Anadolu’da Hattiler’in yaşadığı Kızılırmak yayı içerisinde Güneydoğu bölgesine yerleşmişlerdir (Yıldırım, 2018, s. 57; Yılmaz ve Evis, 2023, s. 182). Hattilerin dili hakkında çok az bilgi vardır. Fakat Hint Avrupa “Sami” kökenli olmayan kendilerine özgü bir dillerinin olduğu tahmin edilmektedir. Hattiler, dini ve mitolojik konularda Hititleri etkilemiştir. Hititler döneminde bazı dinsel törenler esnasında kendi dillerine ait olmayan alıntılara yer verdikleri görülmektedir. Bazı tabletlerde rahiplerin Hatti dili konuştuğuna dair notlar yer aldığı tespit edilmiştir. “Gökten Düşen Ay Tanrısı” Hatti ve Hitit dilinde yazılmış yazılara örnektir. Bu metinler neticesinde Hattice’nin diğer dillerden farklı baştan eklemeli özgün bir dil olduğu tespit edilmiştir (Akurgal, 1977, s. 420; Fontanille, 2005, s. 11; Akurgal, 2015, s. 1, 2). Hattiler yazıyı kendi dillerine uyarlamadıkları için, haklarındaki bilgilere Hitit kaynaklarından ulaşılmaktadır. MÖ 1650’li yıllarda Hititler çivi yazısı kullanmaya başlamışlardır ve Hatti’lerden kalma bazı dinsel ve mitolojik belgeleri yazıya dökmüşlerdir. (Dinçol, 1997, s. 769). Ayı ve güneşi çok iyi tanıyacak seviyeye gelmiş olan

bu kavim, güneş kursu olarak adlandırılan bu sembolleri kendileri için kutsal görmüşlerdir. Tunçtan yapılmış olan bu dini sembollerin gövdesi güneşi, etrafındaki tomurcuklar ise gezegenleri simgelemektedir (Akşit, 1981, s. 18). Elde edilen yazılı kaynaklarda mezarlardan çıkarılan semboller Hitit Güneş kursları olarak bilinen eserlerin Hititlere değil Hattilere ait olduğu düşünülmektedir. Bu yanlış anlaşılma güneş kurslarının Hititler tarafından benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Güneş kursları ortalama 350 yıl önce Erken Tunç çağının 3.evresinde oluşturulmuştur. Bu eserlerin Hatti prens ve prenseslerine ait olduğu düşünülmektedir. Yazılı kaynak olmadığından dolayı kesin bilgiler elde edilememiştir (Çınaroğlu, 2018, s. 7).

Sedat Alp “Hitit Güneşi” isimli kitabında güneş kursu ile alakalı olarak otuz bin yıl öncesinden yazılmış tabletlerde ve Hitit arşivlerinde “Hitit Güneşi” sözcüğünün geçmediğini belirtmiştir. Alacahöyük kazılarında mezarlardan çıkarılan kurslardan bir tanesi büyütelere Ankara meydanına konulmuş ve “Hitit Güneşi” şeklinde anılmaya başlanmıştır (Alp, 2003, s. 2).

Görsel 1. Hititlerde Dinsel Sancak Tunç Y.24 cm. Çember Gökkuşağını (dünyayı), onun içindeki geyik ve iki dana, tanrıları, çift boynuz da dünyayı taşıyan öküzün boynuzlarını simgeler. Hitit sanatı ürünü. Alacahöyük. M.Ö. 2100-2000. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara. (Akurgal, 2015, s.183).

Alacahöyük kazılarında bulunan ve tanrıyı simgelediği düşünülen güneş kurslarındaki hayvan heykelleri Hatti uygarlığı ile ilişkisi olmadığı düşünülmektedir. Hattiler'in ilkel insan dönemini aşarak her birinin farklı ismi bulunan erkek ve kadın biçimli tanrılara tapındıkları ve hayvan biçiminde olan bu motifler Hattilere değil, Hint Avrupalı Hititlere ait olduğunu belirtilmektedir. Hayvan ve bitki biçiminden insan formuna dönüşen bu tanrılara kişi biçimlilik (Antropomorfizm) denilmektedir. Kadınların doğurganlık özelliklerinin tuhaf ve kutsal olarak algılanması sonucu tanrılarını kadın formunda göstermeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle güneş tanrısı en eski ve en kutsal tanrı sayılmıştır. Toprak verimliliğini simgelediği düşünüldüğü için kadın olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra hava ve bulut tanrısı erkek kabul edilmiş ve erkek- kadın tanrılarının evlenmeleri gösterişli törenlerle kutlanmıştır. Anaerkil toplum yapısı neolitik çağdan Hattiler dönemine kadar devam etmiştir. Fakat Hititlerden itibaren anaerkilliğin etkileri görülmesine karşı ataerkillik hâkim olmaya başlamıştır. (Engin, t.y., s.116; Akurgal, 2000, s.23; Ünal, 2003, s.74; Alp, 2005, s.2; Akurgal, 2015, s.6).

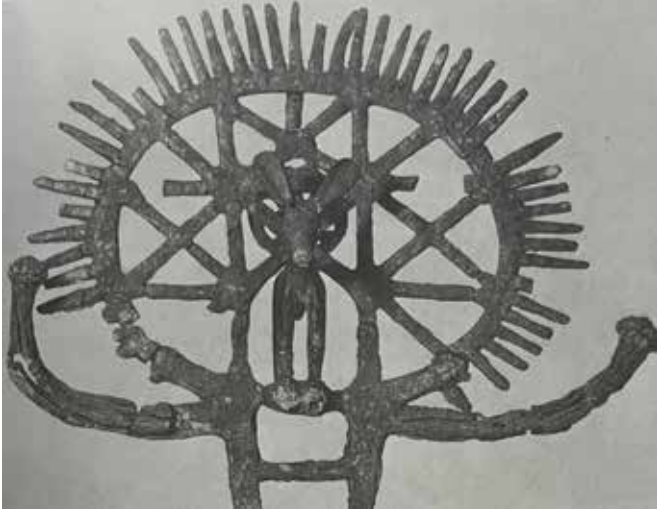
Güneş kursu sembolüne biçimsel açıdan bakıldığında ise Alacahöyük'ten çıkarılanların kafes ve ızgara biçimli, Hatti kökenli olduğu bilinmektedir (Akurgal, 2015, s.5). Tunç çağı uygarlıklarında tunç, gümüş ve altından yapılmış yuvarlak biçimlerin güneşi simgelediğine inanılmaktadır. Genellikle bezemeli ya da düz şekillerde görülen güneş kurslarının en bilinenleri Hititlerden kalmıştır. Yarım daire veya baklava biçiminde olan bu kursların gövdelerine asimetrik formlarda motifler işlenmiştir. Çeşitli hayvan figürleri ve boğa boynuzları ile süslenmiştir (Dinçol, 1997, s.730).

Arkeolojik kazılarda günümüzde elde edilmiş 35 güneş kursu vardır. Bunlardan bir tanesi gümüş diğerleri ise tunçtan yapılmıştır. Bu güneş kurslarının betimlemelerine, dikme taş, mühür ve baskıların üzerinde rastlanmaktadır. Bu kursların bazıları 4250 yıl önce merasim yapılacağı zamanlarda "H" harfi şeklindeki çıkıntılara takılmış kutsal direklerin tepesine ses çıkarmaları için yapılmıştır. Bunlar kutsal anlamlar taşıyan hayvan heykeli şeklindeki dinsel "alem" (standart) olarak bilinmektedir. Çeşitli şekillerde yapılan güneş kurslarını rahipler bir sopanın ucuna takarak alayın başında taşımaktadır. Kursun üzerindeki sembollerden çıkan sesler yürüyüş temposu sağlamak, töreni başlatmak veya bitirmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Kursların bazılarının dış yüzeyinde çeşitli motiflerle süslenmekte, üstlerinde yıldızları temsil ettiği düşünülen küçük yuvarlak formda sallantılar veya kursun ortasında duran hayvan heykelleri bulunmaktadır. Bu dinsel sancaklarda görülen hayvan heykelcikleri tanrıyı tasvir etmektedir. Hitit sanatında boğa gök tanrısının, geyik "Vuruşemu" denilen koruyucu tanrının simgesidir. Alemlerde ve güneş kurslarının ortasında duran boğa, geyik ve aslan gibi hayvanlar theriomorf (hayvan biçimli) tanrıları

tasvir etmektedir. Bazı kursların orta kısımlarında bulunan kafes oymaları Yunan hacının üst üste getirilmiş hali ile bağdaştırılmaktadır. Mezarlarda bulunan bazı simgeler gamalı haç ve altı kollu büyük bir yıldızla bağdaştırılmaktadır (Bağana, 1967, s.161; Akurgal, 1977, s.419; Akşit, 1981, s.18; Akurgal, 2000, s.23; Alp, 2003, s.6; Akurgal, 2015, s.6; Yılmaz, 2016, s. 58; Çınaroğlu, 2018, s.10).

Çınaroğlu, güneş kurslarını şu şekilde yorumlamaktadır: Güneş kursuna şeklini veren yuvarlak daire dünyayı ya da güneşi temsil etmektedir. Hemen alt kısımda yer alan boynuz benzer şekillerin tam olarak ne olduğu anlaşılamamıştır. Kursun üzerinde bulunan çıkıntılar ise çoğalmayı ve üremeyi temsil etmektedir (Çınaroğlu, 2018, s.10).

Güneş kurslarında, hayvan biçimindeki tanrıların evreni taşıdığına inanılmaktadır. Güneş kurslarının yükseklikleri her güneş kursunda farklılık göstermektedir. Ortalama yükseklikleri 20-35 cm civarındadır. Bu alemlerin bazıları çift boynuzu üzerine inşa edilmiştir. 23 cm olan kurs, çift boğa boynuzu üstünde tam olarak hangi hayvan olduğu belli olmayan çember biçimli sembol içerisindedir. Bu çemberin etrafında ışına benzer çelenkten motifler bulunmaktadır (Görsel 1). Güneşi andıran bu şekillerin evreni simgelediği düşünülmektedir. Tanrıyı sembolize eden hiyerogliflerin etrafında ışınlarla süslü bir çember yer almaktadır. Bu çemberlerin ışısız olanları ise gökyüzünün yuvarlak biçimini göstermektedir. Bu yuvarlak çemberlerin içerisindeki hayvanlar tanrının kendisini simgelemektedir. Bazı alemlerin tepesinde yıldızları simgelediği düşünülen yuvarlak halkalar yer almaktadır. Alemlerin tepesine takıldığı zaman bu yıldız simgeleri ses çıkararak törenin bitişini veya başlangıcını haber vermektedir. Bu alemler çift boğa boynuzu üzerine inşa edilip onlar aracılığı ile taşındığına inanılmaktadır (Akurgal, 2000, s.23,27; Akurgal, 2015, s.6; Yılmaz 2016, s.65). Boğanın, mitolojik kaynaklarda erkeği simgelediği düşünülmektedir. Cilalı Taş Devrinde Anadolu'da insanlar hem boğaya tapınmışlar hem de besin ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Boğanın etini yediklerinde tanrısal huzura erdiklerini düşünmüşlerdir. Aynı zamanda kanını tanrıya sunmakta kullanmışlardır. Ay şeklindeki boynuzlar arasına koydukları evren, Hititlerde ana tanrıçaya tapınmayı simgelemektedir. Hititlerde boğa tüm yönleriyle kutsal sayılmaktadır. Bunun nedeni ise fırtına tanrısı olan Teşup'un boğa şeklinde tasvir edilmiş olmasıdır. Hem de Orta Tunç Çağında boğa gök tanrısı olarak bilinmektedir (Narçin, 2015, s.108).

Görsel 2. Hititlerde Dinsel Sancak Alacahöyük, MÖ 2100-2000, Hatti Sanatı Ürünü, Yüksekliği 23cm., Anadolu Medeniyetleri Müzesi. (Akurgal, 2015, s.183).

Kurslardan bazıları dörtgen formlarda inşa edilmiştir (Görsel 2). Sancak çift boğa boynuzu üzerindedir. Dörtgenin içerisinde 16 gamalı haç motifi bulunmaktadır. Ayrıca üç gamalı haç motifi üzerinde asılı durmaktadır. Bunlardan iki tanesi boğa boynuzunun ucunda asılıdır. Gamalı hacin kollarının bükük oluşundan dolayı hareketi temsil ettiği düşünülmektedir. Gamalı haç ise yıldızları temsil etmektedir (Akurgal, 2015, s.184).

Görsel 3. Hatti Sanatı Ürünü Alacahöyük, MÖ 2100-2000, Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Akurgal, 2015, s.184).

Ayrıca, diğer kaynaklarda güneş kursu; gökyüzünü temsil eden yuvarlak ve tanrının boynuzları üzerinde sallandığına inanılan öküz boynuzu motifi üzerinde tasvir edilmiştir (Görsel 3). Bu sembol “dünya bir öküzün boynuzları üzerinde durur ve öküz başını salladığında deprem olur” sözüne de bir anlamda karşılık gelmektedir. Yuvarlak çemberin etrafı bir ışın sırası ile süslenmiştir. Dinsel sancağın çemberini süsleyen üç başlı tomurcuklar yeryüzündeki yeşilliğin, bitki varlığının bir çeşit tasviri olarak değerlendirilmektedir. Sancağın üzerinde bulunan üç çember biçimli sallantı, çingirak görevini görmekte ve törenlerde ses çıkarması için kullanılmaktadır. Çingiraklar dikkat çekerek törenin bittiğini ve başladığını haber vermektedir. Ayrıca çıkan seslerin kötü ruhları kovduğuna da inanılmaktadır (Alp, 2003, s.7; Akurgal, 2015, s.182; Yılmaz 2016, s.76).

Görsel 4. Evreni (Dünyayı) Simgeleyen Dinsel Sancak, Alacahöyük, MÖ 2100-2000, Hatti Sanatı Ürünü, Tunç, Yüksekliği. 34 cm., Anadolu Medeniyetleri Müzesi. <https://artsandculture.google.com/story/gUBKKKj6n/w3g?hl=tr> 05 Aralık 2024’de alınmıştır.

Hititlerde güneş, bir tanrı olarak evrenin yöneticisi konumundadır. Bazı kursların etrafında yer alan çıkıntılar on iki tane olması on iki ayı temsil ettiğini düşündürmektedir. Ayrıca güneşin yeryüzü etrafında döndüğüne dair bir inanış vardır. Güneş kursunun yuvarlak formu buradan gelir. Çember etrafında yer alan küçük halkalarında yine güneşin gökyüzündeki dönüşüyle bağlantılı olduğuna inanılır (Köken, 2014, s.17).

Çığ’ın Güneş kursunu tanımlaması şu şekildedir:

Hitit Güneşi olarak adlandırılan bu amblem ve ona benzer birkaç tane daha Alacahöyük mezarlarında bulundu. Bunlardan birinin çerçevesi içinde Hitler’in

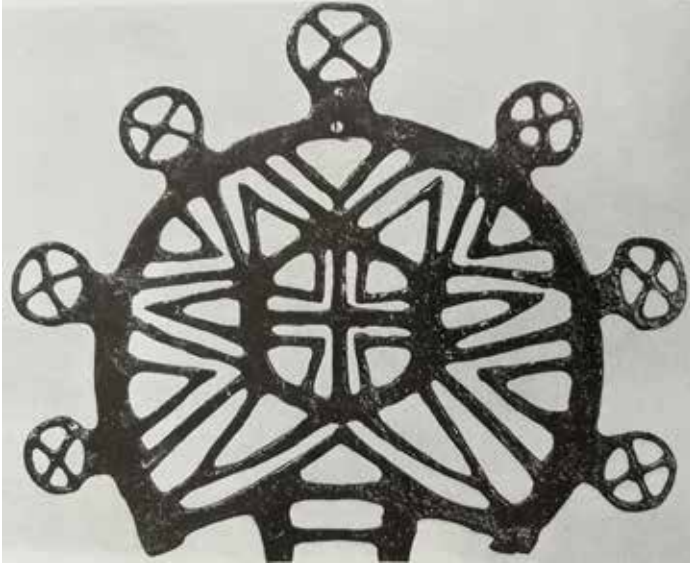
gamalı haçı var. Diğer birinin kenarlarında metal halkalar var. Sallanınca ses çıkarsın diye olmalı. Bir başkasının ortasında bir geyik, iki tarafta boğalar var. Etraflarını bir boynuz çevirmiş. Alttan uzun bir çubuğa bağlı olacak. Bunları dinsel törenlerde rahipler ellerinde taşımış olmalılar diye düşünülüyor. Ankara'nın amblemi olan ve Hitit Güneşi olarak adlandırılan eserde yarım daire şeklinde iki boynuzun arasında ortada bir geyik, iki tarafında iki boğa figürü bulunuyor. Hititlerde boğa Fırtına Tanrısının, geyik koruyucu Tanrı'nın simgesi. Orta Asya'da boğa, geyik, kartal gibi kabilelerin ataları sayıldığından kutsal. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde boğa ve koçbaşları korunur. Anadolu'da bazı evlerin, camilerin kapıları üstüne geyik ve karaca boynuzları nazarlık olarak kullanılmıştır. (Çığ, 2014, s.139, 140)

Güneş kurslarının geometrik formlarının anlamları üzerine yazılı kaynak oldukça azdır. Manninen hepsinde değil ama birkaç kursun içerisinde yaşam çiçeği motifinin yer aldığını ileri sürmüştür. “Yaşam Çiçeği” motifinin tarihi, antik çağlara kadar uzanmaktadır. Fakat bu geometrik şekil hakkında doğru ve derinlemesine yapılmış araştırma bulmak zordur (Manninen, 2016, s.6). Yaşam çiçeğinde birbiri içerisine girmiş yedi halka bulunmaktadır ve altı gün sonunda yedinci halka ile birlikte evrenin yaratılışının tamamlandığına inanılmaktadır. Yaşam çiçeği formunda on dokuz daire bulunmaktadır. Dünyanın birçok yerinde farklı nedenlerle bulunan bu şekil sonsuz bir döngü oluşturabilmektedir. Fakat Yaşam Çiçeği formunun olduğu noktada dış dairelerin tamamlanmadığı görülmektedir. Bu dairelerin tamamlanması durumunda, kodlanan bilgilerin açığa çıkacağına inanılmaktadır. Güneş kursunun içerisindeki kare kafesli formlardan sadece bu standardın içerisinde bahsedilen altıgen forma rastlanmıştır (Manninen, 2016, s.6-31, 47, 48; Melhizedek, 2021, s.154-156) (Görsel 4).

Görsel 5. Dikdörtgen Geometrik Tasarımlı Hitit Güneş Kursu Standardı. (Maanninen, 2016, s.45).

Alacahöyük kazılarında çıkarılan bir diğer kursta ise nesnel olarak herhangi bir hayvan motifine rastlanmamaktadır. Yuvarlak, üçgen ve çapraz geometrik formlardan oluşan kurs üzerinde yedi küçük çember görülmektedir (Görsel 4). Bu çemberlerin yıldızları simgelediği düşünülmektedir. Nitekim çemberin içindeki desene yedi kollu yıldız izlenimi vermektedir (Akurgal, 2015, s.184).

Görsel 6. Hitit Türü Dinsel Sancak Alacahöyük MÖ 20100-2000, Hatti Sanatı Ürünü, Tunç, Yükseklikği.34 cm., Anadolu Medeniyetleri Müzesi. (Akurgal, 2015, s.184).

Birçok bilim insanı güneş kurslarının yalnızca görünümleriyle değil, sembollerin içermiş olduğu sosyolojik anlamları ile de ilgilenmişlerdir. Kursun üzerindeki sembollerin dini açıdan işlevselliğinin olduğuna yönelik araştırmalar yapmışlardır. Bu semboller Zimmermann'a göre doğrudan Arinna'nın yeryüzü ve gökyüzü ile olan ilişkisiyle bağlantılıdır. Çapraz ya da kafes biçimli motifler güneş tanrısı Arinna'nın belirli yönleri, nitelikleri veya eylemleri ile yakın ilişki içerisinde. Dini anlamlar içeren ve mezarlarda bulunan bu kursların üzerindeki motiflerin tesadüfen yapılmadığı, her formun bilinçli bir şekilde tasarlandığı ve mezarlarda yatan kişilerin adeta "kimlik kartı" gibi görülmüştür. Bir nevi bu kişinin hangi hanedana mensup olduğunu göstermektedir (Zimmermann, 2006-2007, s.515- 517).

SONUÇ

İlk çağlarda insanlar çevredeki doğadan etkilenmişlerdir. Gökyüzü, doğa olayları, hayvanlar ve birçok nesne onlar için dikkat çekici olmuştur. Güneşin

insan yaşamındaki önemi o dönemlerden itibaren fark edilmiştir. Gündüzleri ışık kaynağı olan güneş, geceleri ortadan kaybolmaktadır. Bundan dolayı bu dönemdeki insanlar doğa olaylarına farklı anlamlar yüklemişlerdir. Ayrıca günümüzde Hititlerin sembolü olarak görülen güneş kursları, Alacahöyük kazılarında ortaya çıkarılmış ve Türkiye’de önemli bir kültürel değer olarak önemini korumaktadır. Hem Ankara meydanında yapılan büyük heykel hem de günümüzde bazı markaların logo tarımında kullanılması verilen önemin bir göstergesidir. İnce bir işçiliğe sahip olan bu alemler Hititlerin görselliğe ve estetiğe vermiş oldukları önemi anlatmaktadır. Hititler kutsal gördükleri boğa ve geyik gibi hayvanları kursların alt kısımlarına dahil etmişlerdir. Güneş kursu, temelde güneş tanrısı olan Arinna’nın sembolü ve ona olan saygının bir göstergesi olarak dini törenlerde kullanılmıştır. Bu kurslar şekilsel olarak, daire, yarım daire ve kare formlardan oluşmaktadır. Birbirlerinden farklı şekillerde oluşturulan kurslar kişileri temsil ettiğinden dolayı benzersiz biçimde tasarlanmış ve birçok simgesel anlamı barındırmaktadır.

Araştırmalar neticesinde kurslarla ilgili birçok kaynak bulunmaktadır. Güneş kursları dini törenler, büyü ve ritüellerde kullanılmasına rağmen kurslarının üzerinde bulunan ızgara sistemi, üçgen, yuvarlak gibi asimetrik formlar araştırıldığı zaman herhangi bir kaynağa dayandırılmadığı gözlemlenmiştir. Fakat bulunan kaynaklarda Güneş Kursların içerdiği anlamların detaylı bir şekilde ele alınmadığı görülmüştür. Sonuç olarak bu makalede ele alınan 4 Güneş kursunun hem tarihsel değerine hem de biçimsel öğelerin önemine değinilmiş ve literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Güneş kursları üzerine yapılan araştırmalar günümüzde de devam etmektedir. Ancak, kurslar üzerindeki sembolik anlamlar henüz tam olarak anlaşılamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akşit, İ. (1981). Hitit, Türkiye'nin tarih hazineleri orta Anadolu uygarlığı. Sandoz Yayınları.
- Akurgal, E. (2000). Anadolu kültür tarihi. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Akurgal, E. (2015). Hatti ve Hitit uygarlıkları. Phoenix Yayınevi.
- Alp, S. (2003). Hitit güneşi (3. Basım). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Alp, S. (2005). Hitit çağında Anadolu (5. Basım). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Çığ, M. İ. (2014). Ortadoğu uygarlık mirası- I (8. Basım). Kaynak Yayınları.
- Dinçol, A. M. (1997). Hatti/Proto-Hatti mimarlığı ve sanatı, eczacıbaşı sanat ansiklopedisi (2. Cilt). Yem Yayın.
- Eliade, M. (2003). Dinler tarihine giriş. Kabalcı Yayınevi
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2020). Antropoloji sözlüğü. Işık Yayınları.
- Engin, A. (t.y.). Eti tarihi. Atatürk Kültür Yayınları.
- Fontanille, I. K. (2005). Hititler. Dost Yayınevi.
- Köken, M. (2014). Hitit uygarlığının çağdaş Türk resmine etkisi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı.
- Martino, S. (2019). Din ve Mitoloji. M. D. Alparslan & M. Alparslan (Ed.), Hititler/ bir Anadolu imparatorluğu (s.410-428). Yapı Kredi Yayınları.
- Melhizedek, D. (2021). Yaşam çiçeğinin unutulmuş sırrı 1. Butik Yayıncılık.
- Melhizedek, D. (2021). Yaşam çiçeğinin unutulmuş sırrı 2. Butik Yayıncılık.
- Narçın, A. (2015). A'dan Z'ye Hitit. Ozan Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (1971). Etnoloji sözlüğü. Ankara Üniversitesi Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ünal, A. (1999). Hititler -Etiler ve Anadolu uygarlıkları. Etibank.
- Ünal, A. (2003). Hititler devrinde Anadolu, 2. Kitap. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yazıcı, N. (Ed.). (2011). Hitit uygarlığı izinde Anadolu. Uranus Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık.

Yılmaz, F.(2016). Hatti Güneş kurslarının biçimsel olarak incelenmesi ve çağdaş seramik formlarına yansımaları [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akurgal, E. (1977). Hattiler, Hititler ve güneş kursu. Belleten, 41(162), 419-421. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/72232/1165179> 14 Ekim 2022' de alınmıştır.

Çınaroğlu, A. (2018). Alaca Höyük erken tunç çağı kralı mezarları ve ikiz idoller. Arkhaia Anatolika, (1), 1-14. <https://www.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/6/2021/12/Alaca-Hoyuk-Erken-Tunc-Cagi-Krali-Mezarlari-ve-Ikiz-Idoller.pdf> 01 Ekim 2022' de alınmıştır.

Bağana, G. H. (1967). Arkeolojik belgelere göre eti güneş kursları. Anadolu , (11) , 161-166 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anatolia/issue/57435/814116> 14 Ekim 2022' de alınmıştır.

Cengiz, T. B. (2018). Hitit krallığında Arinna'nın güneş tanrıçası kültü. Tarih Araştırmaları Dergisi, 37(64), 125-140 <https://dergipark.org.tr/en/pub/tariharastirmalari/article/602861> 14 Ekim 2022' de alınmıştır.

Ensert, H. K. (2005). M.Ö. ikinci binde “kanatlı güneş kursu” ile taçlandırılmış Anadolu Hitit figürleri. Anadolu, (28), 25-47. https://www.academia.edu/75926734/M_Ö_İkinci_Binde_Kanatli_Güneş_Kursu_İle-Taçlandırılmış_Anadolulu_Hitit_Figürleri_%2012.12.2024 'te alınmıştır.

Maanninen, M. (2016) Creative Power of the Flower of Life. Published 07/27/2016 as an electronic book. <http://creative.floweroflifereasearch.com> 14 Ekim 2022' de alınmıştır.

Sarı, D. (2012). İlk tunç çağı ve orta tunç Çağı'nda batı Anadolu'nun kültürel ve siyasal gelişimi. Masrop E-Dergi, (7), 112-249. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop/issue/49578/635335> 12.12.2024'te alınmıştır.

Yıldırım, C. (2018). Sanat Tarihi I (2.baskı). Hiper Yayın. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=reZ_DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=hitit+sanat%C4%B1nda+sancak&ots=FT8lujzWij&sig=Lsc0UdJP13TeThbU5DBpGpU2Qpk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true 04 Ekim 2022' de alınmıştır.

Yılmaz, M. & Evis, Z. Ö. (2023).ERCÜMENT KALKIM'IN ESERLERİNDE HITİT KÜLTÜRÜ ETKİLERİ. Academic Knowledge, 6(2), 181-198. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ak/issue/82238/1341991> 12.12.2024'te alınmıştır.

Zimmermann, T. (2008). Symbols of Salvation?-Function, Semantics and Social Context of Early Bronze Age Ritual Equipment From Central Anatolia, Novotná, M. & Werner Jobst, W. & Duková, M. & Kuzmová, K. (Eds.), Anodos: Studies of the Ancient World, (509-520). Trnava. https://www.academia.edu/6890923/Symbols_of_Salvation_Function_Semantics_and_Social_Context_of_Early_Bronze_Age_Ritual_Equipment_From_Central_Anatolia 04 Ekim 2022' de alınmıştır.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. Hititlerde Dinsel Sancak Tunç Y.24 cm. Çember Gökkuşağını (dünyayı), onun içindeki geyik ve iki dana, tanrıları, çifte boynuz da dünyayı taşıyan öküzün boynuzlarını simgeler. Hitit sanatı ürünü. Alacahöyük. M.Ö. 2100-2000. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara. (Akurgal, 2015, s.183).

Görsel 2. Hititlerde Dinsel Sancak Alacahöyük, MÖ 2100-2000, Hatti Sanatı Ürünü, Yüksekliği 23cm., Anadolu Medeniyetleri Müzesi. (Akurgal, 2015, s. 183).

Görsel 3. Hatti Sanatı Ürünü Alacahöyük, MÖ 2100-2000, Anadolu Medeniyetleri Müzesi. (Akurgal, 2015, s. 184).

Görsel 4. Evreni (Dünyayı) Simgeleyen Dinsel Sancak, Alacahöyük, MÖ 2100-2000, Hatti Sanatı Ürünü, Tunç, Yüksekliği. 34 cm., Anadolu Medeniyetleri Müzesi. <https://artsandculture.google.com/story/gQUBKKKj6nJw3g?hl=tr> 05 Aralık 2024'de alınmıştır.

Görsel 5. Dikdörtgen Geometrik Tasarımlı Hitit Güneş Kursu Standardı. (Maenninen, 2016, s. 45).

Görsel 6. Hitit Türü Dinsel Sancak Alacahöyük MÖ 2100-2000, Hatti Sanatı Ürünü, Tunç, Yüksekliği.34 cm., Anadolu Medeniyetleri Müzesi. (Akurgal, 2015, s. 184).